

gen de hervormingsgezinden een van de voornaamste aanleidingen tot de Opstand vormde. Deze zou uiteindelijk de kerngewesten verdeelen en resulteren in de scheiding der Nederlanden.

Ook voor de recentere religieuze geschiedenis biedt zo'n geïntegreerde aanpak perspectieven. In de negentiende eeuw ontdekten bijvoorbeeld zowel de Belgische als de Nederlandse katholieke kerk, en dit tegen de in Rome heersende tendens in, dat een liberale staat hen kansen bood. Maar later in die eeuw zou de liberale overheid de kerken voor grote uitdagingen plaatsen. In beide landen bood de verzuiling uitkomst. Ten tijde van het Tweede Vaticaans Concilie ten slotte, liepen niet alleen de Belgische prelaten Suenens en De Smedt in de kijker, maar ook bisschop Bekkers van 's-Hertogenbosch.

Mijn wens voor beide jubilerende verenigingen, onder dankzegging voor de nu reeds geleverde prestatie, is dan ook dat ze bij een volgende gelegenheid een werkelijk samenhangende kerkelijke geschiedenis van de Lage Landen zouden laten verschijnen. Aan een dergelijk overzichtswerk is zowel bij de geïnteresseerde leek als bij de specialist behoefte.

Hans Cools

PETER NISSEN (red.), *Geloven in de Lage Landen. Scharniermomenten in de geschiedenis van het christendom*, Davidsfonds, Leuven, 2004, 204 p.

Lectori Salutem. Een boek van Lernout, een boek voor Simons

In de wereld van het boek loop je niet alleen schrijvers, uitgevers, drukkers en boekhandelaars tegen het lijf. Je ontmoet er ook mensen die over boeken nadenken, zoals Geert Lernout. Hij schreef daar zelfs een boek over. „Een boek *over* het boek is minder pervers dan dat voor buitenstaanders kan lijken”, schrijft Geert Lernout in zijn *Een beknopte geschiedenis van het boek*. Lernout definieert het boek trouwens heel ruim: „Voor mij is alles waarop taal staat een boek en dat kan dus zowel een kleisteen en een koperplaat zijn als een digitale krant of een cd.”

Ludo Simons is ook zo iemand. Elke poging tot opsomming van de feiten die zijn belang voor de boekenwereld aantonen, is bijna onfatsoenlijk. Die doet afbreuk aan de veelzijdigheid en de (niet religieuze te interpreteren)

alomtegenwoordigheid van de in 1939 geboren en op 1 oktober 2004 met pensioen gegane boekwetenschapper. Ivoren torens waren niet aan hem besteed en dus dook Simons in de loop van zijn carrière op als wetenschappelijk assistent, conservator, bibliothecaris en hoogleraar, en tegelijk als publicist, (mede-)oprichter, bezieler en/of (bestuur)lid van de meest verscheiden organisaties, literaire verenigingen en adviescommissies (onder meer in de Nederlandse Taalunie). De samenstellers van het liber amicorum *Letters in de boeken* dat Simons werd overhandigd op 27 november 2004, Pierre Delsaerd en Marcus de Schepper, deden toch een gok. „Het kwam ons als redacteurs van deze bundel voor dat de talrijke activiteiten en nevenactiviteiten van Ludo Simons nog het best konden worden samengevat met een algemeen thema als ‘het boek in Vlaanderen en Nederland’.” Dat uitgangspunt leidde Delsaerd en De Schepper naar vier thema's die de afspiegeling zijn van de interesses van Simons: de Lage Landen, het boekenvak vroeger en nu, bibliotheken en verzamelaars en de Nederlandse letterkunde. De artikelen die onder een van deze thema's vallen, worden voorafgegaan door portretten van Ludo Simons, geschreven door Marc Somers en Theo Boeckx. Uit deze portretten, en uit de daaropvolgende, 571 items tellende bibliografie van Ludo Simons, komt een duvelstoeliger te voorschijn die ongetwijfeld met belangstelling heeft uitgekeken naar wat *Letters in de boeken* hem te bieden had.

Een liber amicorum is zelden minder dan een vriendenboek, maar soms helaas ook niet meer dan dat. In deze val zijn de samenstellers van *Letters in de boeken* niet getrappt. Ze boden aan veertig schrijvers, vakmensen en wetenschappers de kans om het anekdotische te overstijgen en deze bundel een meerwaarde te geven. Het boekenvak klaagt vaak (terecht) over een gebrek aan cijfermateriaal. Nog groter zou het geklaag moeten zijn over het gebrek aan reflectie. Ironische columns in boekenbijlagen of literaire tijdschriften volstaan niet. Daarom was bijvoorbeeld *De stijl van de uitgever* van Laurens van Krevelen, in 2002 verschenen bij uitgeverij De Buitenkant in Amsterdam, een verademing, net als de recente artikelenreeks „Staten-Generaal van het boek” van ABC2004 en *De Standaard*.

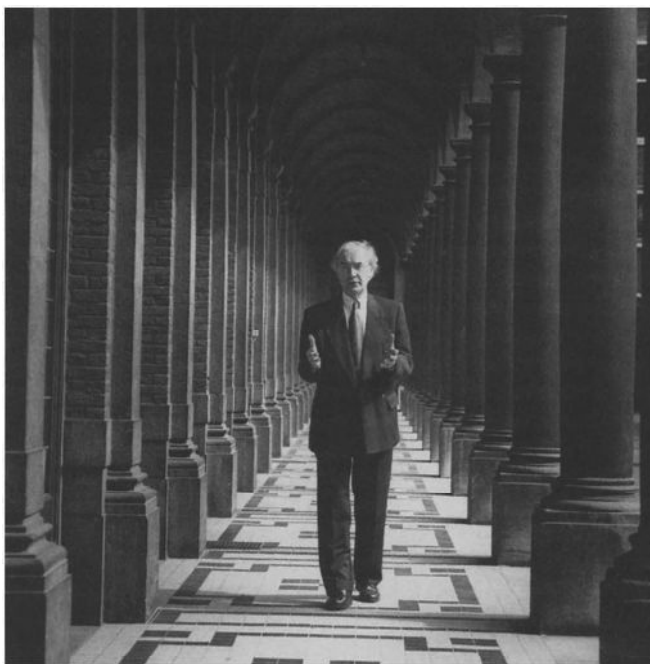
„De Lage Landen, Nederlands, Nederlands” verzamelt bijdragen van o.m. Jozef

Deleu, Roland Baetens (over de band tussen Zeeland en Antwerpen, een relatie die de getijden der zee lijkt te volgen), Naomi Morgan (over het dagboek van de negentiende-eeuwse Zuid-Afrikaanse trekker Erasmus Smit) en Hubertus Menke en Claus Schuppenhauer over het Nederduits (en de contacten met Vlaanderen).

Het thema „Het boekenvak vroeger en nu” verleide grafisch ontwerper Herbert Binneweg tot een analyse van de grafische aspecten van de schijf van Phaistos. Benny Dongelmans (de Vlaamse boekhandel 1845-1880 door Hollandse ogen gezien) en Anne Marie Musschoot (het *Verzameld werk* van Karel van de Woestijne bij Manteau) werpen een nieuw licht op historische feiten. Laurens van Krevelen (het literaire circuit), Annette Portegies (de literaire uitgeverij in de eenentwintigste eeuw), Leo de Haes (te veel boeken!) en Rudy Vanschoonbeek (nooit boeken genoeg!) stellen een aantal trends binnen het boekenvak ter discussie.

Onder de noemer „Bibliotheken en verzamelaars” treden we binnen in de wereld van niet-openbare boekcollecties. Jan Roegiers onderzocht wat er is gebeurd met de bibliotheek van het Gentse Bisschoppelijk Seminarie en Dirk van der Cruyssen werpt een blik op de lectuur van handelaar en Aziëreiziger Jean Chardin. Marcel de Smedt en Alfons K.L. Thijs onderzochten de aard en het nut van de contacten tussen negentiende-eeuwse verzamelaars en publicisten uit Vlaanderen en Nederland.

In de afdeling „Nederlandse letterkunde” worden bijdragen bijeengebracht over o.m. Hendrik Conscience (Jo Tollebeek en Paul Pelckmans), Guido Gezelle (Piet Couettenier en Christine D’haen), Stijn Streuvels (Kathryn Smits) en Theodoor van Rijswijck (Karel Wauters). Herman van Goethem is goed op dreef in het toetsen van de toneelvertoning in de jaren 1830 aan de Belgische grondwet en Els Witte grijpt een anekdote aan — het schrijven

Ludo Simons (°1939) – Foto David Samyn.

vanaf 1973 en het herwerken vanaf 2000 van een essay over de sociaal-politieke achtergronden van de literaire productie in de negentiende eeuw — om de eigen praktijk ter discussie te stellen. „De herwerking (...) gaf namelijk heel duidelijk aan welke sprongen er in ons vakgebied gemaakt werden sinds medio 1970, niet alleen wat het contextgedeelte betreft, maar ook en vooral inzake de historisch-sociologische benadering van de problematiek.” Dit soort van reflectie is onontbeerlijk binnen de literatuurstudie en leidde bijvoorbeeld in Antwerpen tot een geslaagde „reconversie” van de vaste tentoonstelling in het Letterenhuis (voorheen AMVC), waarbij de gehele literaire activiteit in Vlaanderen van de afgelopen eeuwen werd herijkt.

Voor een lichtere toon in dit liber amicorum zorgen bijdragen van bevriende dichters, met name Hugo Claus, Anton Korteweg, Hubert van Herreweghen en (Simons’ echtgenote) Jo Gisekin.

Het nieuwste boek van Geert Lernout, docent aan de Universiteit Antwerpen, is *Een beknopte geschiedenis van het boek*, een vlot leesbaar en goed onderbouwd verhaal over „de manieren waarop mensen woorden kunnen bewaren”. Je bekijkt de geschiedenis, die als

een boekrol voor je wordt opengerold, vanuit het nu. Dat is belangrijk, want, schrijft Lernout, via de taal is de mens vaker bezig met het verleden en de toekomst dan met het nu. Dat onderscheidt ons alvast van de dieren.

Lernout heeft in zijn boek bovendien oog voor heel recente ontdekkingen en bevindingen. Hij heeft er tegelijk bewust voor gekozen om er geen cursusboek van te maken. Tussentitels en illustraties ontbreken, zonder dat je die mist. De korte hoofdstuktitels markeren enkele grote (maar onmerkbaar in elkaar overvloeiende) periodes, tot de lezer in het hoofdstuk „Vandaag” een halt wordt toegeeroepen. Lernout voert de lezer mee in een tocht langs wastabletten gebruikt door boekhouders, de Fenicische alep, de bibliotheken van Alexandrië en Pergamum, de ijdelheid van de Romeinse dichter Ovidius, de gotische renaissance, de band tussen de universiteiten en de opkomst van de stedelijke cultuur, de boekdrukkunst (uiteraard), de leescultuur in de achttiende-eeuwse koffiehuisen, de eerste schrijfmachines en de aankoop van tweedehandsboeken via het www. Tussendoor staat Lernout stil bij een aantal technische aspecten. Zo weet je (weer) hoe de steen van Rosetta werd ontcijferd, hoe het eerste papier werd gemaakt, waarom Romeinen geen spaties tussen (geschreven) woorden nodig hadden, wat uncialen en fracturen zijn of folianten en octavo's, en waarom er naast een x-factor ook zoiets bestaat als een x-hoogte. De auteur mengt zich tegelijk in debatten over de datering van technologische of sociologische veranderingen. Zo sluit Lernout zich aan bij de wetenschappers die stellen dat al in de late, zogenaamd duistere Middeleeuwen het boek een ander voorkomen kreeg. Bladspiegels, meer leesbare lettertypes, spaties tussen de woorden, ... veranderden het boek vanaf de tiende eeuw. Dat leidde tot een ander gebruik van het boek (of was het omgekeerd?). Waar tot dan boeken in hoofdzaak werden gebruikt als geheugensteun en/of om hardop (voor) te lezen, begint geleidelijk aan de schriftelijke cultuur, met bijvoorbeeld zelfstudie als opvallend fenomeen. Grappig daarbij is dat de spaties tussen woorden — witte, lege ruimte — zorgden voor een efficiënter gebruik van de letters. Deze gotische renaissance bracht het boek in de twaalfde eeuw naar de eerste universiteiten en de opkomst van de stedelijke cultuur. De boek-

drukkunst in de vijftiende eeuw kan niet worden onderschat, maar was op die manier in de eerste plaats een technologische ontwikkeling die een bestaande sociologische evolutie nieuwe impulsen gaf.

Geert Lernout beschrijft met duidelijk enthousiasme technische aspecten die andere auteurs zouden omzeilen door een illustratie in het boek op te nemen. Hoofdstuk I van het boek begint al meteen met zo'n beschrijving. Het leuke daarbij is dat Lernout via de computer — die voor velen het einde van het boek inluidt — terecht komt bij houten schrijftabletten uit de Romeinse nederzetting Vindolanda, in Noord-Engeland. Het ironische van deze casus is dat duidelijk wordt dat via het internet de studie van „boeken” (in ruime zin) nieuwe impulsen krijgt. Het einde van het boek?

Wim de Mont

PIERRE DELSAERDT & MARCUS DE SCHEPPER (samenst.), *Letters in de boeken. Liber amicorum Ludo Simons*, Uitgeverij Pelckmans, Kapellen, 2004, 368 p.

GEERT LERNOUT, *Een beknopte geschiedenis van het boek*, Meulenhoff|Manteau, Antwerpen/ Amsterdam, 2004, 352 p.

Het Antwerps Liedboek

„Claes Molenaer”, „Daar staat een klooster in Oostenrijk”, „Het daget in den Oosten”, „Daar gingen twee gespeelkens goed”, „Het regende zeer en ik worde nat”, „Ik zeg adieu”, „Van fier Margrietke”, ... Kadril, Wannes van de Velde, Rum, Laïs, Paul Rans, Mark Hauman en nog een paar groepen en zangers hebben een flink stuk van hun repertoire te danken aan het *Antwerps Liedboek*, door de Antwerpse drukker Jan Roulans in 1544 uitgegeven. Zijn verzameling liederen — „veelderhande liedekens, oude en nyeuwe, om droefheit en melancolie te verdrijven” — kan zonder meer als de solide basis van het huidige Nederlandstalige volksliedrepertoire worden beschouwd.

En toch is het min of meer een godswonder dat we het boek nog kennen. Twee jaar na de publicatie werd het door de kerk verboden. Waarom is vandaag niet meer te achterhalen. Het boek met zijn 221 liederen verdween in de holle wegen van de tijd. Bijna drie eeuwen later, in 1821, schrijft de Duitse dichter en filoloog in wording August Heinrich Hoffmann von Fallersleben erover in zijn „Bruchstücke von Otfried”. (1) Hij had het enig bewaard ge-